

1.: Blau család, 1910-es évek eleje
(Bokor Tibor tulajdonában)

KELBERT KRISZTINA

ANYA-LÁNY SZEREPEK A HOLOKAUSZT IDEJÉN BLAU MÁRTA KÉZIRATOS MEMOÁRJÁBAN

Jelen tanulmányomban az anya-leány kapcsolat alakulását, a túlélésért folytatott harcban való jelentőségét a Szombathelyről elhurcolt, Auschwitz-Birkenau, majd Allendorf-Münchmühle táboraiban raboskodó Blau Márta kézirat, ez idáig publikálatlan memoárjában vizsgálom, amelyet a deportálásból való visszatérést követően írt. A kézirat az 1940-es évek második felében keletkezett, lezárásának pontos dátuma ismeretlen. A művet a fiatal leány a deportálást megelőző napok eseményeivel nyitotta (1944. július 4.) és az 1945 nyarán történő hazatéréssel zárta. Memoárjában e vészterhes egy év eseményeit vetette papírra. Pontosabban egy kisméretű, kockás füzet lapjaira. A 63 oldalas, Blau Márta nevét a címlapon viselő füzet 2023 áprilisában került a Savaria Múzeum Történettudományi Osztályának Helytörténeti Iratok gyűjteményébe, HI.2023.2.1. leltári számmal.¹

CSALÁDTÖRTÉNET

A hét gyermeket nevelő ortodox izraelita Blau családnak (1. kép) az 1900-as évek eleje óta volt kereskedése Szombathelyen. A családfő, Blau Náthán 1904-ben nyitott déligyümölcs-kereskedést a városban.² (2. kép) Felesége, Blau Náthánné Krausz Eleonóra 1907-től nap- és esernyők javításával és eladásával foglalkozó boltot üzemeltetett.³ Blau Náthán 1919-ben rőfös- és rövidáru-kereskedésbe fogott.⁴ Két fia, Benő és Zsigmond a textilkereskedelmi ágazatot vitte tovább a családban. Blau Zsigmond 1927-ben rőfös- és rövidáru-kereskedést nyitott a Kőszegi utca 13.-ban.⁵ A Brünmben textiltechnikusnak tanuló s a hegedűművészetben is nagy tehetséget mutató legkisebb fiú, Blau Benő szülei vállalkozásában dolgozott.⁶ A Blau család legidősebb gyermeke, a Karlsruheban és Essenben tanuló

9.: Blau Márta memoárjának borítója
Forrás: Savaria Múzeum, Történettudományi Osztály, HI.2023.2.1.

felcserélődéséről személyesen is beszámolt: „A deportálást megelőzően édesapám a lelkemre kötötte: »Vigyázz Édesanyádra!« Ez mélyen belém ivódott, és végig szem előtt tartottam. Auschwitzban csak rövid ideig voltunk. Egy szelektálást követően Allendorfba kerültünk. Anyám nagyon vékony volt, őhelyette is dolgoztam, hogy a norma meglegyen. Erős, masszív testalkatú voltam, apám génjeit örököltem. Földmunkát végeztünk, csákányoztunk, gránátokat készítettünk. Volt egy Aufseherin, egy gazdasági vezető, akinek a lager területén volt egy lakása. Megkérdezte, hogy tudok-e takarítani. Borzasztó boldog voltam, persze, hogy vállaltam! Mindig több ételment kaptam, mint a többiek, aminek a felét anyámnak adtam. Az Aufseherin megszeretett engem. Vénlány volt, talán lehetséges, hogy a lányát látta bennem. Óriási kivételes helyzetben voltam. Igyekeztem meghálálni: szorgalmas, jó modorú voltam, és még szebben takarítottam.”³⁴

- ¶ A megváltozott, extrém körülmények hatására a gyermekekben kialakuló gyors környezeti adaptáció, felerősödő felelősségvállalás és a szerepek felcserélődése rendkívül drámai, ugyanakkor meglehetősen gyakori jelenség volt a háborús viszonyok közt és a koncentrációs táborokban.³⁵ A tábori anya-leány-testvér-barátnő viszonyok ábrázolása azért is elsőrendűen fontos, mert ezek az összefogásról és szeretetről szóló történetek mutatják, hogy nem feltétlenül az erős fizikumú foglyoknak volt nagyobb a túlélési esélyük.
- ¶ A Savaria Múzeum abba a kivételes helyzetbe került, hogy 2023 áprilisában vásárlás útján gyűjteményébe integrálhatta Blau Márta kéziratos holokausztmemoárját. (9. kép) Így az anyalány szerepek alakulását részleteiben is nyomon követhetjük Márta visszaemlékezése alapján. A 16 évesen Szombathelyre visszatérő Márta mindvégig nagy odaadással és szeretettel írt édesanyjával való kapcsolatáról s az életben maradás érdekében közösen megtett erőfeszítéseikről.
- ¶ Az édesanya első említésére az 1944. július 4-ei deportálást megelőző események kapcsán került sor: „Tudom, drága Apukám, hogy Te most arra gondolsz, hogy anyuka, akit az utolsó hetek borzalmi idegileg úgy tönkre tettek, hogy bírta még ezt a tortúrát is elviselni. Nyugodj meg ott messze tőlünk, édes apukám,

HOLOCAUST BIBLIOTHEEK • FOTOBOEK

Het Höcker Album

Auschwitz door de lens van de SS

A Höcker-album holland kiadása, 2012

A fotó mint képi jel immár nem ikonként vagy szimbólumként, hanem lenyomatként, avagy a szó Carlo Ginzburg-i értelmében nyomként, a jel[index]-paradigma megnyilvánulásaként értelmeződik.

Az Auschwitz-specialista (Cognet filmjében is közreműködő) francia Tal Brutmann és két német társa, Stefan Hördler, a Höcker-album egyik közreadója és Christoph Kreuzmüller, a berlini Haus der Wannsee-Konferenz fotótörténésze ötéves kutatómunkával derítette ki mindazt, ami a 2010-es évek második felében kideríthető volt. A válasz több kérdésre így is – talán örökre – homályban maradt. Annyi azonban ma már elmondható, hogy az Auschwitz-album minden valószínűség szerint a táborparancsnok Rudolf Höss utasítására, Bernhard Walter SS-Sturmscharführer (főtörzsőrmester) és a helyettese, Ernst Hoffmann SS-Unterscharführer (szakaszvezető) fotósi közreműködésével, a nyilvántartási szolgálat foglyainak munkáját igénybe véve készült mintegy 15 példányban a náci birodalom magyarországi deportálásokért és a kényszermunkások bevetéséért felelős magas rangú tisztségviselői számára. A fényképeket 1944. május 16. és augusztus 5. között vették fel, az anyagban tíz sorozat és négy kárpótljai transzport különíthető el egyértelműen. A kutatók azt feltételezik, hogy az eredetileg a tábor legnagyobb megsemmisítési akciójaként indult történet a náci hadvezetés prioritásainak függvényében megváltozott, és hirtelen a kényszermunkások hadrendbe állítása is megjelent a célok között, így az album második részében viszonylag nagy terjedelemben szerepelnek munkaképes férfiak és nők képei. Azoknak a fotóknak tehát, amelyek az egész világon oly sokak számára Auschwitz botrányát jelképezik, valójában a legmagasabb rangú tettesek voltak a címzettjei, a képek a tettesek kíméletlen, cinikus tekintetének lenyomatai. Több mint 75 évre volt szükség ahhoz, hogy ezzel mi, leszármazottak és szemlélők is tudatosan szembesülni legyünk kénytelenek.³⁶

¶ Mindkét munka módszertani kézikönyvként is használható a fényképeket történeti forrásként elemezni kívánó kutatók

Bogumiła Babińska fogolytársa, Joanna Szydłowska fényképezte a ravensbrücki női koncentrációs táborban, 1944 őszén. Christophe Cognet *À pas aveugles* című filmjében a fénykép egy üveglapon látható a mai emlékhelyen lévő barakkok előtt

*De mintha nem csak erről, nem csak ennyiről lenne szó:
az elmúlt negyedszázadban radikálisan megváltozott
a fényképekről, azok ontológiai státuszáról és lehetséges
funkcióiról, illetve felhasználásáról való gondolkodás.*

negyedszázad távlatából nehezen érthető, miért vetette latba hatalmas személyes tekintélyét Claude Lanzman, a náci népiertás emlékezete szempontjából mérföldkőnek tekinthető, kizárólag túlélő tanúkkal folytatott beszélgetésekből álló, semmilyen archív képanyagot nem használó Soá című 9 és fél órás filmalkotás rendezője annak érdekében, hogy illegitimnek minősítse és másokkal is annak minősíttesse a Párizsban 2001-ben bemutatott *Mémoire des camps* (A táborok emlékezete) című kiállítást, pontosabban Georges Didi-Huberman művészettörténésznek ennek katalógusába írott tanulmányát.¹⁹

¶ Pedig ennek a kiállításnak a fotótörténész kurátorai – Pierre Bonhomme és Clément Chéroux – vállalkoztak elsőként arra, hogy a fényképek hátoldalán gyakran megtalálható adatokat is figyelembe véve szakítsanak a felvételek téves azonosításának, pontatlan felirattal, önkényes üzenetekkel való ellátásának, hibás kategorizálásának és archiválásának, megvágásának és/vagy retusálásának hagyományos gyakorlatával, amelyet annyian leírtak.²⁰ Ők tették fel először azokat az alapvető kérdéseket, amelyek azóta is minden érdemleges elemzés alapját képezik: ki vette fel a képet? mikor? hol? milyen célból? tudjuk-e, hogyan nézett ki a negatívja? történtek-e rajta változtatások? honnan származik a felirata? hol, mikor teték közzé? Ezen a kiállításon kapott először nagyobb nyilvánosságot a Sonderkommando-fotók keletkezéstörténete,²¹ a korábban megvágva, elfordítva publikált képek vágtatlan változata, szélein a fekete „kerettel”, ami nem lehet más, mint a gázkamra belseje, ahonnan az Alex néven ismert görög zsidó tengerésztiszt, a hatalmas termetű Alberto Errera a fényképezőgépet „elsütötte”. Ettől a kiállítástól és az azt követő vitától datálható a fényképek értelmezésének és felhasználásának az az új fejezete, amelynek rendkívül izgalmas és előremutató eredményei az elmúlt néhány évben kezdtek megjelenni.

Kaufmann Izidor: A holešovi zsinagóga
Forrás: Wikipedia

BASICS BEATRIX

KAUFMANN IZIDOR ZSINAGÓGAKÉPEI

I Kaufmann Izidor (1853–1921) a következőképpen fogalmazta meg művészi hitvallását élete utolsó éveiben, lényegében már az egész pályájára visszatekintve: „Mivel meggyőződésem, hogy minden művész ereje saját népéhez való kötődésből ered, ezért jómagam a zsidóság festője lettem. Örökkön a judaizmus dicsőítésének és magasztalásának látomása űz. Fel akarom tárni szépségét és nemességét; azt szeretném, hogy tradícióink és intézményeink, melyek erről a hatalmas vallásos odaadásról és tiszteletről szólnak, megismerhetőek legyenek a nem zsidók számára is.”¹

I Kaufmann Izidor édesapja egy Aradon állomásozó katonatiszt volt, aki fiát kereskedőnek szánta. Ő ehelyett a budapesti Mintarajziskolában kezdett el festészetet tanulni, majd a bécsi akadémián Johann Aignernál folytatta tanulmányait. Eleinte történeti kompozíciókat (*Cicero halála*), később bécsi életképeket festett, amelyekkel jelentős sikert aratott. Ezután fordult ahhoz a témához, amelyről 1917-ben írt: a zsidó népélethez. Beutazta Kelet-Galícia, a mai Lengyelország, Morvaország, a magyar Felvidék, az úgynevezett „letelepedési övezet” zsidók lakta településeit, hogy képeihez motívumokat keressen.

I 1888-tól műveit rendszeresen bemutatta a bécsi Künstlerhaus, 1891-ben aranyérmert nyert. A bécsi közönség kedvence lett, részben portréi, részben zsidó tematikájú arc- és életképei miatt. Időnként a budapesti Múcsarnokban is kiállított, ahol I. Ferenc József is vásárolt festményt tőle. A korszak kiadványai, forrásai bécsi festőként emlékeztek meg róla, és a bécsi Jüdisches Museumban rendezett, mindmáig egyetlen önálló életmű-kiállításának katalógusa is bécsi művészként említi már a címében is.² Hasonlóképpen, az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1898. évi téli kiállításán a művészek jegyzékében „Kaufmann Izidor, Bécs Mathilden platz 3. szám” adattal jelent meg.³ Ezen a tárlaton láthatta a közönség

A kolozsvári zsinagógákat, imatermeket idéző tér
Forrás: Muzeon

hordozza a kérdést: miként segítsünk a felnövő nemzedéknek, hogy megtalálják saját Matildájukat, „felszínre hozzák maradványait”, életre keltsék személyiségét, felderítsék életét? Miként tudunk hozzájárulni ahhoz, hogy a 21. század digitális bennszülöttei megértsék azokat a bonyolult és sokszor kényelmetlen folyamatokat, amelyek a holokauszthoz vezettek, és amelyek az antiszemitizmus, a kirekesztés, a diszkrimináció hátterében állhatnak? Egyáltalán: hogyan tudjuk felhívni a figyelmüket arra, hogy Matildák nemcsak a mozivásznon és a könyvekben, hanem akár a saját településükön is élhettek?

- ¶ Nekünk nem kell egy óceánt átszelnünk, hogy a kérdésünkre választ kapjunk. Elég Kolozsvárra utazni, ahol nemcsak Tompa Andrea *Sokszor nem halunk meg* című, 2023-ban megjelent kiváló regénye révén szembesülhetünk a holokauszt tragikus következményeivel,⁵ hanem egy 2020-ban létrehozott intézményben is. A Mátyás király szülőháza közvetlen közelében, egy ódon épület pincéjében található Muzeon egy olyan innovatív zsidó-, holokauszt- és várostörténeti kiállítás, amely egyúttal az alapító „saját Matildájának” megtalálását is jelenti.
- ¶ A múzeum ötletgazdája, Dan Craioveanu szülei házában kutakodott, amikor egy szekrényben rábukkant zsidó felmenői személyes archívumára. Felesége, Flavia Craioveanu először a szakdolgozatához kívánta felhasználni az anyagot, de végül ebből nőtte ki magát a Lusztig család történetét bemutató kiállítás.⁶ „Ez a múzeum egy magánprojekt, amelyet a férjemmel, Dan Craioveanuvál közösen valósítottunk meg, egyrészt személyes okokból, másrészt azért, mert eddig nem volt a kolozsvári zsidókkal foglalkozó múzeum. Azután jött az ötlet, hogy alapítsunk egy ilyen múzeumot, miután felfedeztük a férjem családjának – a Lusztig családnak – a személyes archívumát. Az archívumban levelek, fényképek, hivatalos dokumentumok, visszaemlékezések és egyéb tárgyak voltak. Addig nem is tudtam a családja zsidó múltjáról és arról, hogy üldözték őket a háború alatt, mert zsidók. Nagyon meghatottak a felfedezett történetek, és miután összeraktuk a részeket, rájöttünk, hogy jórészt reprezentálják is a kolozsvári zsidóság 20. századi történetét. A vágyunk az volt, hogy többet kínáljunk a közönségnek, mint egy egyszerű dokumentációs múzeum, azaz olyan élettörténetekkel ismerkedhessenek meg